

The Principles of Transcendence of Divine Punishments with a Focus on Qur'anic Arguments and Teachings

Ehsan Salimi Qala*

Received: 20/04/2020

Accepted: 22/12/2020

Abstract

The execution of divine punishments in different periods has been a controversial issue in Islamic jurisprudence. The point of contention among the earlier jurists has been mostly about the axis of assignment or non-assignment to the infallible custodian or the condition of infallibility or its unconditionality for execution. In the contemporary era, with the introduction of two separate categories, namely "hermeneutic knowledge" and "human rights", this debate has also been affected; On the one hand, the focus of the debate has shifted from being assigned to an infallible custodian to being "assigned to the age of resurrection", and on the other hand, due to the need to raise humanitarian rights issues, the concern of preventing the weakness of Islam has become another field for talking about non-execution of the punishments. This article, with an analytical-critical method, intends to present some reasons beyond the scope and generality of the verses that the Republic of jurists have dealt with, in order to prove the transcendence of divine punishments, relying on some teachings and reasons related to the Holy Quran. The findings of this study show that the arguments of the opponents of the transcendence of punishments are insignificant if measured by the measure of the Holy Quran.

Keywords: Execution of Punishments, Philosophy of Punishment in Islam, Human Rights, Weakness of Islam, Hermeneutic Knowledge.

---

* Assistant Professor, Law Department, Faculty of Humanities, Maragheh University, Maragheh, Iran.

مبانی فرازمانی بودن حدود و احکام الهی با تمرکز بر ادله و آموزه‌های قرآنی

احسان سلیمی قلعه*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۲/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۱/۰۲

نوع مقاله: پژوهشی

چکیده

اجرای حدود و احکام الهی در دوران‌های مختلف از مسائل بحث برانگیز در فقه اسلامی بوده است. محل منازعه در میان فقهای متقدم بیشتر حول محور اختصاص یا عدم اختصاص به متصدی معصوم یا شرط عصمت یا عدم شرطیت آن برای اجرا بوده است. در دوران معاصر با مطرح شدن دو مقوله مجزا یعنی «دانش هرمونیتیک» و «حقوق بشر» این بحث نیز تحت تأثیر قرار گرفته است؛ از یک سو محور بحث‌ها از اختصاص به متصدی معصوم به «اختصاص به عصر بعثت» تغییر یافته است و از دیگر سو به اقتضای طرح مباحث حقوق بشردوستانه، دغدغه جلوگیری از وهن اسلام نیز به میدان دیگری برای سخن در خصوص عدم اجرای حدود تبدیل شده است. این نوشتار با روشی تحلیلی-انتقادی در صدد است با تمسک به برخی آموزه‌ها و دلایل مستنبط از قرآن کریم، در راستای اثبات فرازمانی بودن حدود و احکام الهی، دلایلی فراتر از اطلاق و عموم آیات را که جمهور فقها بدان پرداخته‌اند، مطرح نماید. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد، ادله مخالفان فرازمانی بودن حدود اگر با سنجه قرآن کریم سنجیده شود، غیر قابل اعتنا است.

واژگان کلیدی

اجرای حدود؛ حقوق بشر؛ دانش هرمونیتیک؛ فلسفه مجازات در اسلام؛ وهن اسلام.

مقدمه

اجرای حدود و احکام الهی همواره محل اختلاف علما و فقهای مسلمان بوده است و پیوسته دو دیدگاه موافق و مخالف فقهی در این زمینه خودنمایی کرده است. مخالفین اجرای حدود، در هر زمان، دلایل جدیدی را به فراخور دانش و دغدغه روز مطرح نموده‌اند. در دوران معاصر، مخالفان اجرا، دلایل خود را به ساحتی فراتر از فقه و شریعت گسترش داده‌اند و علاوه بر تأکید بر عصمت متصدی اجرا و ممانعت از وهن اسلام به‌عنوان موضوعاتی فقهی، دیگر موضوعات نظیر جهانی شدن، حقوق بشردوستانه و نظریه‌های تفسیری نوین را مستمسک نظر خویش قرار داده‌اند. به این ترتیب گاه این موضع توسط برخی دین‌مداران برای سازگارسازی دین با عصر مدرن و با دغدغه حفظ شالوده دین مطرح می‌شود و گاه توسط دیگران با هدف ارتقاء کارآمدی حقوق به‌صراحت تحت عنوان سکولاریزه سازی یا عرفی سازی حقوق مطرح می‌شود.

در جناح مقابل، موافقان اجرای فرازمانی حدود، پیوسته بر ادله ثابتی از جمله اطلاق و عموم آیات قرآن کریم و روایات تمرکز کرده‌اند و علی‌رغم وجود پژوهش‌های پرشمار با این رویکرد، محتواهای بدیع کمتر جلب توجه می‌کند؛ نوشتار حاضر تکاپویی در راستای اثبات فرازمانی بودن حدود و احکام الهی با توجه بر دلایل مخالفان اجرا است. تفاوت این نوشتار با پژوهش‌های صورت گرفته در درجه اول تلاش پژوهش حاضر بر رد متناظر دلایل مخالفان فرازمانی بودن حدود و احکام الهی است و تفاوت مهم‌تر، تمرکز بر آموزه‌های قرآنی برای اثبات فرازمانی بودن احکام و حدود الهی است. به این ترتیب، اولاً این نوشتار در صدد اثبات اجرای حدود نیست تا به‌صورت کامل ادله اجرای حدود را مطرح نماید. ثانیاً به مخالفت‌هایی هم که در پرتو یافته‌های علمی و کیفرشناسی با نوع و جنس مجازات‌های حدی مطرح شده است، پاسخ نمی‌دهد. ثالثاً به روایات و ادله فقهی غیر قرآنی ورود پیدا نمی‌کند. رابعاً صرفاً در حوزه‌ای درون دینی، بحث را دنبال نموده است و در صورتی که دلیل مخالفت، در اصل مبانی تشریح احکام الهی به‌طور کلی باشد، کارساز نیست.

در مقاله حاضر، دلایل مخالفان فرازمانی بودن در سه مبحث «اختصاص احکام به

متصدی و شرایط خاص»، «تاریخ‌مندی احکام و انقضاء دوره اجرا» و «جلوگیری از وهن اسلام و حفظ اساس دین» گنجانده شده است. در ادامه ابتدا این سه مقوله تبیین و شرح داده می‌شوند سپس به ارزیابی آن‌ها با ارجاع آن‌ها به قرآن کریم پرداخته می‌شود و در انتها به آموزه‌هایی از قرآن کریم، به‌عنوان مؤیدات فرازمانی بودن احکام و حدود الهی پرداخته خواهد شد.

۱. ادله مخالفین فرازمانی بودن حدود و احکام

دلایل مخالفان اجرای فرازمانی حدود و احکام الهی را می‌توان در سه عنوان کلی بررسی نمود؛ برخی از این دلایل مانند «جلوگیری از وهن اسلام»، «مخالفت با حقوق بشر» و «حضور متصدی معصوم» بر توقف اجرای حدود می‌انجامند و برخی از این دلایل نیز تعطیلی کامل حدود و احکام الهی را به اعتبار «منقضی شدن تاریخ اجرای احکام» منجر می‌شوند.

۱-۱. از مخالفت با حقوق بشر تا حفظ اساس دین

چالش‌های حقوق بشری اجرای حدود و مجازات‌های اسلامی در عرصه بین‌الملل یا حتی در جامعه اسلامی یکی از دلایلی است که به‌عنوان موانع اجرای حدود در عصر حاضر مطرح می‌شود. در تبیین این نظر گفته شده است: «مجازات‌های اسلامی به چشم دیگران سنگین و خشن به نظر می‌رسد به‌گونه‌ای که جوامع غربی نسبت به اسلام بدبین شده و از حقیقت و مقاصد عالیه اسلامی دور می‌شوند.^۱ برای پیشگیری از ایجاد این وضعیت و کنترل این جریان فکری ناصحیح، باید به دنبال راه‌کاری صحیح، در جهت ایجاد فضای مناسب برای معرفی اسلام ناب بود تا موجبات دل‌زدگی و تنفر در دل غیرمسلمانان از اسلام فراهم نشود» (منتظری، ۱۳۸۸، ص. ۱۰۰).

مبنای این نظریه این است که باید بین اهداف و مقاصد عالیه دین با احکام و فرعیات آن به ترجیح و مقایسه دست زد و اولویت‌گذاری نمود و با هزینه سنجی اجرای احکام به عدم اجرا رأی داد. در صورتی که از اجرای احکام، وهن اسلام و خدشه به اساس دین وارد شود می‌توان از آن به‌صورت موقت یا دائم دست کشید. حتی به نظر برخی فقها: «حاکم مسلمین می‌تواند بلکه موظف است اقامه حدودی را که

در برهه‌ای از زمان موجب تنفر افکار عمومی از اسلام و احکام آن و در نتیجه تضعیف اساس دین گردد تا زمان توجیه افکار عمومی نسبت به مقررات و حدود اسلامی و علت وضع آن‌ها را تعطیل نماید» (منتظری، ۱۳۸۸، ص. ۱۰۳) چراکه با اجرای مجازات‌های حدی مانند رجم و قطع ید و امثال آن به‌ویژه در ملأ عام، زمینه برای تبلیغات علیه نظام اسلامی در مجامع بین‌المللی فراهم می‌آید و موجب تنفر عمومی نسبت به دین و احکام الهی شده و نهایتاً منجر به وهن اسلام می‌گردد. در همین راستا برخی را نظر بر آن است که: «تعالیم اسلام چهار بخش دارد: ایمان، اخلاق، عبادات و احکام. علم فقه متکفل دو بخش اخیر بوده است (فقه عبادات و فقه معاملات). در اسلام سنتی فقه بیش از حد لازم فریه شده، حال آنکه دیگر اجزاء اسلام از رشد مشابه برخوردار نشده‌اند و جنبه‌های ایمان و اخلاق مغفول واقع شده‌اند. در اسلام نواندیش با پذیرش حقوق بشر برخی از احکام غیرعبادی متحول می‌شود» (کدیور، ۱۳۸۶، ص. ۱۵۷). پیش فرض این استدلال عجیب هرچه باشد، مقدمه آن مقایسه بین جایگاه فقه با دیگر جنبه‌های دین اسلام و مغفول واقع شدن برخی جنبه‌های دین است اما به ناگهان نتیجه آن نه توجه بیشتر به جنبه‌های مغفول، بلکه تحمیل حقوق بشر بر فقه و احکام الهی است.

۲-۱. حضور متصدی معصوم

برخی فقها همچون شیخ در نهاییه (طوسی، ۱۴۰۰ق، صص. ۳۰۰ و ۳۰۱)، ابن ادریس در سرائر (ابن ادریس، ۱۴۱۰ق، ج ۲، صص. ۲۴ و ۲۵)، قطب راوندی در فقه القرآن (قطب راوندی، ۱۴۰۵ق، ج ۲، ص. ۳۷۲)، طبرسی در مجمع البیان (طبرسی، ۱۴۰۸ق، ج ۷، ص. ۱۲۴)، محقق در شرایع (محقق حلی، ج ۱، صص. ۳۱۲ و ۳۱۳) و مختصر النافع (محقق حلی، ج ۱، ص. ۲۷۴) - که قول به جواز را با تعبیر «قیل» نسبت به مجهول داده که ظاهر در عدم قبول و تضعیف قول به جواز می‌باشد - نظر به عدم اجرای حدود در زمان غیبت معصوم داده‌اند. ابن ادریس در این باره چنین می‌گوید: «اما اقامه الحدود فلیس یجوز لأحد اقامتها، الا السلطان الزمان المنصوب من قبل الله تعالی، و من نصبه الامام لاقامتها، و لایجوز لأحد سواهما اقامتها علی حال» (ابن ادریس، ۱۴۱۰ق، ج ۲، صص. ۲۴ و ۲۵).

در میان فقهای معاصر نیز برخی معتقدند «در فرض عدم حضور انسان‌های کامل و معصوم در رأس مدیریت اجتماعی، احتمال اینکه اجرای عقوبات شرعی با تردید مواجه شود جدی است» (محقق داماد، ۱۳۸۶، ص. ۲۹۳).

برخی دیگر از فقها بدون پیش کشیدن استدلال خاصی، چون ادله مجوزین را کافی نمی‌دانسته‌اند، دیگر دلیلی بر مدعای خود اقامه نکرده‌اند و خود را بی‌نیاز از دلیل دانسته‌اند. ایشان معتقدند چون حد، تصرف در جان، بدن، حیثیت و آزادی دیگری است و مقتضای اصل اولی، عدم ولایت شخصی بر شخص دیگر جز در موارد یقینی است بنابراین منع اجرای حدود در زمان غیبت دلیل نمی‌خواهد بلکه جواز اجرای حدود در زمان غیبت، دلیل لازم دارد؛ شاید به همین جهت است آیت‌الله خوانساری، تنها به ادله مجوزین جواب داده و دیگر دلیل یا ادله‌ای را برای اثبات مدعای خویش، مبنی بر اینکه اجرای حدود مانند جهاد ابتدایی، به اذن امام (علیه‌السلام) و حضور وی نیاز دارد، نیاورده‌اند.^۲

۳-۱. تاریخ‌مندی احکام و انقضاء دوره اجرا

برخی دیگر از مخالفین اجرای فرازمانی احکام و حدود، دلایل خود را ذیل تاریخی بودن قرآن کریم ساخت بندی کرده‌اند. ایشان معتقد به تأثیرپذیری قرآن از شرایط سیاسی و اجتماعی که مخاطبان نخستین قرآن با آن روبه‌رو بوده‌اند، هستند. در باور ایشان: «قرآن، متنی تاریخ‌مند و پدیده‌ای است که در تاریخ به وجود آمده و مقید به میزان عقل و آگاهی مخاطبانش و ماهیت وضعیت اجتماعی و فرهنگی‌ای است که در آن تحقق یافته است» (ابوزید، ۲۰۰۴م، ص. ۲۸۷).

لازمه این رویکرد آن است که بخش‌هایی از قرآن که برای انطباق با واقعیات فرهنگی و زبانی عصر حاضر نیستند، «شواهدی تاریخی» قلمداد شوند (واعظی، ۱۳۸۹، ص. ۵۵). با این مبنا، مطالعه متن باید در افق تاریخی صورت گیرد و احکام در ارتباط با زمان نزول آن معنا پیدا می‌کند؛ از همین روست که امروزه برخی از احکام، کارایی گذشته خود را ندارند و کسانی که امروزه می‌خواهند احکام فقهی به‌ویژه حدود اسلامی را پیاده کنند، نص قرآنی را از واقع جدا می‌کنند (کاظم زاده، ۱۳۹۲، ص. ۹). برای مثال گفته می‌شود: «حکم به قطع دست سارق در ظرف زمانی خود، مصلحت را محقق

می‌نموده و با آن کاملاً تناسب داشته است از آن جهت که در آن زمان زندان و تبعیدگاه و مکانی که از زندانی نگهداری کند و او را اطعام نماید، نبوده است. بر این اساس، قطع دست سارق در جامعه بدوی صحرائنشین که اهالی آن به شیوه اقامت و کوچ می‌زیسته‌اند، امری کاملاً معقول بوده است» (جابری، ۱۹۹۶م، ص. ۱۷۵).

مفهوم و سیاق این سخن آن است که قطع دست سارق، امروزه قطعاً مصلحت، شمرده نمی‌شود و دلیلی بر جواز آن وجود ندارد. با این اعتقاد مشکل اجتهاد گفتمان دینی رایج آن است که به واقعیت تاریخی - فرهنگی نص بی‌توجه است و با تصلب بر معنای تاریخی و اصلی متن می‌خواهد جامعه را به عقب ببرد (ابوزید، ۱۳۸۳، ص. ۸۳). از دیدگاه اسلام نواندیش، احکام مورد بحث از احکام موقت و غیردائمی شرعی بوده است. این احکام در ظرف زمانی اعتبارشان موجه و مفید بوده‌اند. تسری آن‌ها به خارج از ظرف اعتبارشان خطای در اجتهاد و غفلت از شرایط زمانی مکانی احکام بوده است. (کدیور، ۱۳۸۶: ۱۵۸) به نظر ایشان برای فهم صحیح و عمیق قرآن باید به تفسیر هرمنوتیکی^۳ یا تفسیر به اعتبار ارتباط نص و مخاطب پرداخت.

۲. ارزیابی ادله مخالفان فرازمانی بودن حدود در پرتو قرآن

ادله مخالفان فرازمانی بودن اجرای حدود از سنخ ادله فقهی یا اصولی محض نیستند تا لازم باشد پاسخ‌ها در یک چارچوب فقهی یا با بررسی الفاظ تنظیم شود؛ از این روی پاسخ به این دلایل را می‌توان با ارجاع ادله مطرح شده به ظاهر و روح قرآن، به‌عنوان صحیح‌ترین معیار برای داوری دنبال نمود؛ چه آنکه در راستای اجرای دستور قرآن کریم بر ارجاع اختلاف به حکم خدا و رسول نیز هست.^۴

۲-۱. از حکمت در تشریح تا تعبد در اجرا

شریعت همان مصلحت است و مصلحت همان شریعت است. از جمله اقوال علماء که حاکی از این معنا است آن است که «شریعت برای جلب مصالح و توسعه آن‌ها و رفع یا کاهش مفساد، آمده است؛ پایه و اساس شریعت، مبنی بر حکمت‌ها و مصالح بندگان است و تمامی آن، عدل و رحمت و مصلحت است. هر جا که مصلحتی باشد، شریعت الهی همان‌جا است و هر جا شریعت الهی باشد، حکمت و مصلحت نیز همان‌جا

است. غزالی می‌گوید: «ما گاهی مصلحت را نشانه‌ای برای حکم قرار می‌دهیم و گاهی دیگر حکم را نشانه‌ای برای مصلحت» (غزالی، ۱۹۸۰م، ص. ۳۵۵). حکیمانه بودن مجازات‌های اسلامی، اگرچه در مقام ثبوت غیر قابل تردید است و با برهان اتئی (از علت به معلول) قابل اثبات است، در مقام اثبات بسیار مشکل می‌توان آن را به صورت لمّی (از معلول به علت) ثابت کرد. مثلاً اینکه مجازات حد قذف ۸۰ ضربه تازیانه است موضوعی نیست که بتوان با دلایل فلسفی یا ریاضی حکمت آن را نشان داد؛ بلکه تعبد در اجرای مجازات است که از حکمت موجود در آن پرده بر می‌دارد. به این جهت است که نقش تعبد در اجرا نه در تقابل با حکمت در تشریح بلکه به‌عنوان مکمل و متمم حکمت در تشریح کارساز می‌شود.

قطع نظر از این موضوع، نباید از نظر دور داشت که خداوند متعال، ابتلا و آزمایش هر فرد و امتی را در تبعیت از احکام خاص خود قرار داده است، در یک زمان ابتدایی الهی سپاهیان طالوت بر ننوشیدن آب بیش از یک جرعه قرار گرفت: «فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنْ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرَبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللَّهَ كَمَ مِّنْ فِتْنَةٍ قَلِيلَةٌ غَلَبَتْ فِئَةٌ كَثِيرَةٌ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ»^۶ (بقره / آیه ۲۴۹) و در زمانی دیگر بر پی نکردن شتر توسط قوم صالح (علیه‌السلام) مقرر شد: «وَأَلِيَّ تُمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيْنَتٌ مِنْ رَبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ أَلِيمٍ»^۷ (اعراف / آیه ۷۳).

در هر مورد فارغ از ماهیت و دلیل مصلحت فرمان، آنچه در این بین ثابت داشته، «تعبد بر اجرای امر» بوده است؛ لذا باید اذعان داشت که احکام ضمن دارا بودن حکمت و مصلحت دایر مدار تعبد نیز هستند و به‌یقین همچون امت‌های گذشته موضوع امتحان الهی برای امت اسلام نیز تعبد در اجرای احکام است.

افزون بر این، توجه به مصالح عالیه و جاودان اخروی دریاچه جدیدی در باب فلسفه مجازات احکام اسلامی می‌گشاید. از دیدگاه اسلام، آثار اعمال کیفر صرفاً آثار دنیوی و مادی نیست بلکه علاوه بر آن اثر معنوی تطهیر مجرم از آثار سوء ارتکاب

جرم را می‌توان از اهداف مجازات دانست (قیاسی و دیگران، ۱۳۹۱، ص. ۳۸۱). به تعبیر دیگر در شریعت اسلامی مجازات ارزشی فراتر از امور دنیوی دارد و به منزله کفاره گناه تلقی می‌شود از این روی چه بسا عدم اجرای مجازات‌های شرعی و جایگزینی گونه‌های دیگر مجازات، این خاصیت را تأمین نکند.^۸ در صورتی که شارع غرضی از اجرای کیفرها در این جهان دنبال نمی‌کرد می‌توانست همه عقوبت را به عدالت تام در عالم آخرت واگذارد.

۲-۲. تلازم ایمان و اطاعت از احکام الهی

در قاموس قرآن کریم، «ملازمه تام بین ایمان و امتثال به احکام و اوامر الهی» وجود دارد. این امر تا بدان جا امتداد پیدا می‌کند که در آیاتی از قرآن کریم، «احکام به‌مثابه دین» نگریسته شده‌اند و در آیات فراوانی «تأکید مؤکد بر اجرا» وجود دارد. در برخی از آیات هم «عدم اجرای احکام به‌مثابه عدم پذیرش تشریح شارع» قلمداد شده است و اختصاص تشریح و تحکیم به خداوند متعال، موجب می‌شود «تغییر در احکام به‌مثابه نفی حاکمیت شارع» تلقی گردد.

۲-۲-۱. احکام به‌منزله دین

واژه دین در آیه شریفه «الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ» (نور / آیه ۲) تأمل برانگیز است. توضیح آنکه شارع متعال پس از بیان حکم زانیه و زانی از مؤمنان می‌خواهد که در دین او رأفت به خرج ندهند؛ این در حالی است که در ذهن مخاطب آنچه متبادر می‌شود این است که در صورتی که به این دو شخص رأفت شود در حکم خداوند رأفت صورت گرفته است؛ این به آن جهت است که در آیه شریفه بین دین و حکم ترادف برقرار شده است.

با در نظر داشتن این نکته، باز طرح دلیل توقف اجرای احکام به جهت حفظ اساس دین بیش از پیش غیرموجه جلوه می‌کند. قطع نظر از این مطلب تأکیدات مکرر خداوند در قرآن کریم بر اجرای احکام و اتباع «ما انزل الله» چه مفهومی جز اجرای مطلق و فرا زمانی احکام می‌تواند داشته باشد؟^۹ چراکه برای شارع آسان بود که به‌جای تشریح احکام خاص، بیان می‌داشت در هر مسئله‌ای بر مبنای مصلحت یا عقل و یا هر چیز

دیگری تحکیم شود.

۲-۲-۲. التزام به احکام به‌مثابه پذیرش تشریح شارع

اسلوب و شیوه بیانی شارع متعال در امر به احکام و حدود الهی درخور توجه است. خداوند متعال به تنزیل آیاتی برای دستور به اجرای احکام بسنده نمی‌کند^{۱۰} بلکه مستقیماً با بیان تلازم بین ایمان و اجرای احکام، به سنجه ایمان مدعیان با اجرای احکام می‌پردازد. در جایی از قرآن کریم می‌فرماید که افراد، مؤمن نخواهند بود مگر اینکه در اختلافات خود، تو را به داوری بطلبند^{۱۱} و در آیه‌ای دیگر، قول مؤمنین را هنگامی که به داوری و تحکیم خدا و رسول دعوت می‌شوند، می‌ستاید.^{۱۲} در مقابل، عمل کسانی را که می‌خواهند برای داوری به حکمی غیر از حکم خدا و رسول مراجعه کنند را تقبیح می‌کند و از خودپنداری ایشان نسبت به ایمانشان سخن می‌گوید.^{۱۳} در جایی دیگر به تصریح، ایمان به خدا و روز آخرت را در گرو اجرای حدود و عدم توجه به ملاحظات انسانی معرفی می‌کند^{۱۴} و در محکم‌ترین پیام، در سه آیه جداگانه، کسانی را که به آنچه خدا نازل کرده داوری نکرده‌اند، کافر، ظالم و فاسق می‌خواند.^{۱۵} هرچند استناد به این آیات به‌صورت مطلق برای سرکوب نظر مخالف صحیح نیست و مسلماً نمی‌توان از عدم پذیرش تشریح توسط محققان، فقیهان و صاحب نظرانی که به استناد حکم ثانوی یا به‌زعم خود برای یک دغدغه مهم‌تر با اجرا احکام مخالفت دارند، سخن گفت اما دست کم می‌توان با توجه به این آیات اهمیت اجرای احکام الهی در نظر شارع مقدس را متذکر شد؛ تا آنجا که به نظر برخی، «تغییر احکام، نفی حاکمیت الهی است و اصولاً جواز تغییر احکام به نفی حاکمیت و قانون‌گذاری شارع برمی‌گردد و شرک در قانون‌گذاری است. مسئله ناپسندی جوامع و یا خشن دانستن آن‌ها، احکام اسلامی را نمی‌تواند تغییر دهد. قوانین اسلام تابع انظار و بینش‌های دیگران نیست و الا احکام باید به‌تدریج تغییر کند و در نتیجه اسلامی نمی‌ماند تا خشن باشد یا سهل...» (صانعی، ۱۳۸۸، صص. ۹۱-۹۴). بنابراین مسئله وهن اسلام که یکی از دلایل مخالفان فرازمانی بودن اجرای احکام است، علی‌الاصول این قوت را دارا نیست که در مقابل دلایل اجرای فرازمانی بایستد و توقف اجرای احکام و تبدیل آن‌ها را ایجاب نماید.

۲-۳. اطلاق و عموم آیات

ادله اجرای حدود مطلقاًند و مقید به زمان خاص یا متصدی خاص یا شرایط خاصی برای اجرا نشده‌اند؛ مثلاً آیه «الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ» (نساء / آیه ۲) و «وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ» (مائدة / آیه ۳۸) دارای اطلاق از هر سه جهت فوق هستند. کمند شبهات هرمنوتیک در باب این ادعا که احکام به زمان صدور و عصر بعثت اختصاص دارد، با توجه به «اطلاق و عموم آیات الاحکام» بی‌اثر می‌شود؛ چه آنکه نمی‌توان هم به اعجاز و ظرافت قرآن معتقد بود و هم اطلاق و عموم آیات قرآن را ناشی از اهمال دانست.

نزول آیات قرآن با توجه به پرسش‌ها، رفتارها و رویارویی‌های گوناگون مردم عصر نزول با پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) و اسلام به معنای این نیست که قرآن با تأثیرپذیری از گفتمان‌ها و تجربه‌های جامعه عصر نزول شکل گرفته و صرفاً محصول مجموعه‌ای از این امور است؛ بلکه بازتاب این امور در قرآن با توجه به هدف آن در جهت تربیت و هدایت بشر صورت گرفته است؛ زیرا پرسش‌ها، اعمال و گفتارهای دوران نزول که در قرآن بازتاب یافته‌اند یا آیاتی ناظر به آن‌ها نازل شده‌اند، از سنخ اموری هستند که کمابیش گریبان‌گیر هر جامعه‌ای با فرهنگ‌های متفاوت و در زمان‌ها و مکان‌های مختلف‌اند. همچنان که در قوانین موضوعه بین قانون مصوب و زمینه‌های تصویب آن تفکیک می‌اندازند؛ قوانین شرعی نیز از این حیث می‌تواند مورد تأمل واقع شود. توضیح آنکه همواره یک قانون موضوعه در زمینه تاریخی خاص طرح و تصویب می‌شود اما به محض تصویب، برای همیشه ارتباط آن با زمینه تاریخی قطع شده، هم‌زمان برای شهروندان، مجریان و قضات، تا زمانی که قانون است و نسخ نشده است لازم‌الاجرا است. احکام و حدود الهی نیز تا زمانی که توسط خود شارع صریحاً نسخ نشده باشد، حکم قانون الزامی را دارد و تاریخ‌مندی صدور یک حکم شرعی و یا مربوط بودن به یک واقعه خاص تاریخی منافاتی با الزام دائم آن در غیر زمینه تاریخ و جغرافیای تشریح نخواهد داشت. بدین‌سان خطابات عامه شرعی مثل «یا ایها الذین آمنوا» از زمینه تاریخی خود فراتر می‌رود و شامل همه مؤمنان در هر جغرافیا و تاریخ

است (فیرحی، ۱۳۹۳، ص. ۳۲۲). بدین ترتیب اطلاق و عموم آیات الاحکام جایی برای تفسیرهایی از سنخ تفسیرهای هرمنوتیکی باقی نمی‌گذارد.

۴-۲. تبیین جزئیات در آیات الاحکام

از پرداختن شارع به جزئیات احکام می‌توان دریافت که اگر «وجود متصدی خاص» شرط اجرا بود این شرط حتماً مورد تصریح قرار می‌گرفت. برای مثال در خصوص کیفر زنا، غیر محصنه، خداوند متعال به یک مسئله جزئی‌تر از متصدی اجرا یعنی حضور و شهود طایفه‌ای از مؤمنین در هنگام اجرای حکم پرداخته است و یکی از شرایط محیط اجرای حکم را تعیین نموده از این روی باید گفت که در صورتی که شارع، اجرا را مختص به متصدی خاصی می‌دانست باید به طریق اولی ذکر می‌نمود چراکه وقتی شارع کیفیت مجازات زانی را در خصوص حضور طایفه‌ای از مؤمنان تعیین می‌کند و فراخواندن طایفه‌ای از مؤمنان را امر می‌کند، در صورتی که نظر به وجود شرطی در متصدی یا افراد خاصی می‌داشت به این کیفیت هم اشاره می‌کرد. از این روی اطلاق کلام شارع در این خصوص را باید به مقید نبودن آن به اجرا توسط متصدی خاص تفسیر نمود و نه اهمال آن در بیان.

۵-۲. نسخ آیات و احکام موقت قرآن به مثابه ابرام ابدی احکام دیگر

نسخ^{۱۶} در عرف قانون‌گذاری بشری به معنای پیدایش رأی جدید بوده که این امر نسبت به خداوند علیم محال است؛ چراکه خداوند، عالم علی‌الاطلاق بوده، زمان و پدیده‌های زمانی بر وی پوشیده نیست تا چیزی پس از خفا بر وی آشکار شود؛ بنابراین، حقیقت نسخ نسبت به خدا به معنای اعلام توقیت حکمی است که از همان آغاز بنا بر مصالحی به‌عنوان حکم موقت تشریح شده، توقیت آن بر مکلف پوشیده بود (معرفت، ۱۳۸۶، ص. ۲۶۸). قاعده کلی در قانون‌گذاری این است که صرفاً واضح قانون امکان نسخ و ابطال مقرر و وضع شده توسط خود را داشته باشد چه آنکه در غیر این صورت الزامی بر اجرا باقی نمی‌ماند. این قاعده را باید در خصوص احکام و حدود الهی به طریق اولی پاس داشت. در قرآن کریم برخی از آیات الاحکام پس از مدتی توسط شارع حکیم نسخ و حکم جایگزین اعلام گردیده است. نمونه

این آیات، نخستین حکم جزایی اسلام در رابطه با کیفر زنا بود که در آیه شریفه پانزدهم از سوره نساء مقرر شده است: «وَاللَّاتِي يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ مِنْ نَسَائِكُمْ فَاسْتَشْهَدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّاهِنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا» (نساء / آیه ۱۵)؛ آنهایی که از زنان شما مرتکب زنا و سحاق می‌شوند چهار شاهد علیه آنها فراخوانید اگر شهود علیه آنها شهادت دادند آنان را در خانه حبس کنید تا بمیرند یا خداوند راهی برای آنها قرار بدهد. مطابق با این آیه، زن زانیه را پس از محکومیت در خانه حبس ابد می‌کردند تا بمیرد. وانگهی این حکم به وسیله آیه دو سوره نور که جزا را تازیانه معین کرد نسخ گردید. نکته قابل تأمل در آیه شریفه عبارت «أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا» است که این تعبیر مشعر به این است که این حکم موقتی و مؤجل بوده، به زودی برداشته می‌شود. این دسته از آیات منسوخ می‌تواند به منزله مؤیدی در جهت کشف اراده شارع مبنی بر فرازمانی بودن سایر احکام نگریسته شود؛ چه آنکه اگر اراده شارع بر موقتی و مؤجل بودن احکام بود ابایی از تبدیل آنها یا نسخ آنها در آن زمان و یا اعلام نسخ آنها در شرایط زمانی دیگر نداشت.

۶-۲. احکام اختصاصی در قرآن کریم و تفکیک آن از سایر احکام

برخی از احکام مختص پیامبر رحمت است. نماز شب^{۱۷}، اسقاط حق قسم همسران از پیامبر(ص)^{۱۸} و نوع ویژه‌ای از ازدواج برای ایشان^{۱۹}، از این دسته از احکام هستند. شارع تعالی در هر مورد که چنین اختصاصی منظور بوده، به تصریح با الفاظی همچون «لَكَ»، «خَالِصَةٌ لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ» و... مشخص نموده و حکم پیامبر(ص) را به صورت ویژه تصریح و از حکم عموم تفکیک نموده است؛ لذا احکام شریعت در قرآن کریم محدود به پیامبر(ص) نشده و هر جا که شارع تعالی اراده داشته که در قضیه‌ای دایره مضمولان را مضیق نماید به آن تصریح نموده است. به طور مثال در آیه شریفه سی‌ام از سوره احزاب، خداوند پرده از حکمی کنار می‌زند که مختص همسران پیامبر(ص) است. خداوند متعال در این آیه از پاداش و عقاب مضاعف همسران رسول خدا(ص)^{۲۰} و جدا بودن ایشان از سایر زنان سخن به میان آورده است یا در جای دیگری حرام بودن ازدواج با همسران پیامبر(ص) به صورت خاص مورد تصریح قرار

می‌گیرد. احکام اختصاصی در قرآن و تفکیک آن‌ها از سایر احکام می‌تواند به‌عنوان مؤیدی بر اجرای فرازمانی بودن حدود مورد تأمل قرار گیرد. چراکه اگر اراده الهی بر اختصاص حدود و احکام الهی به مردم و مؤمنان خاصی یا دوره ویژه‌ای مثلاً عصر بعثت تعلق می‌گرفت خداوند متعال همچون این موارد که مشمول حکم را مشخص نموده دایره افراد موضوع و مشمول حکم را تعیین می‌نمود.

۲-۷. نکوهش اعراض از کتب آسمانی از بنی اسرائیل تا امت اسلام

قرآن کریم از مأمور شدن موسی به اتخاذ و پیروی از تورات با جدیت و قوت^{۲۱} تا عمل نمودن یهودیان عصر نبی (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به احکام تورات^{۲۲} و مخفی نمودن آیات و احکام تورات^{۲۳} را روایت نموده و مورد نکوهش قرار داده است. در خصوص انجیل نیز خداوند متعال در قرآن کریم اهل انجیل را دعوت به حکم بر اساس آنچه که خداوند در انجیل نازل کرده می‌فرماید و مسیحیانی را که از احکام انجیل پیروی نکنند فاسق معرفی نموده است.^{۲۴} در این میان نکوهش و تقبیح روی گردانی مسلمانان از کلام خدا با ظرافت بیشتری همراه است. خداوند متعال در آیات ۲۷ تا ۳۰ سوره فرقان به ترسیم تصویر روزی که ظالم دست خود را می‌گرد و از گمراهی‌اش پس از رسیدن قرآن به او و رویگردانی از آن سخت ابراز ندامت می‌کند، می‌پردازد. در این روز پیامبر اکرم (ص) هم از پذیرش لسانی قرآن توسط امتش و فروگذاری عملی آن به شکایت می‌پردازد؛ «وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا» (فرقان / آیه ۳۰). به‌راستی چه تعبیری بهتر از این می‌توانست وضعیت جوامع اسلامی را در روی گردانی از دستورات و احکام قرآن در عین تظاهر به تقدس آن بازگو نماید.

نتیجه‌گیری

مخالفان فرازمانی بودن حدود و احکام الهی را می‌توان در دو گروه کلی دسته‌بندی کرد؛ برخی «حضور متصدی معصوم» و «جلوگیری از وهن اسلام» را دلیلی بر مدعای خود تلقی کرده‌اند و معتقدند اجرای تمام یا برخی از حدود و احکام را باید متوقف نمود. برخی دیگر «منقضی شدن تاریخ اجرای احکام» یا «تاریخ‌مند بودن احکام» را ادعا

نموده‌اند و بر تعطیلی اجرای حدود و جایگزین نمودن مجازات متناسب با شرایط امروز تأکید می‌کنند. در پژوهش حاضر این ادعاها با سنجه قرآن کریم مورد ارزیابی قرار گرفت که به صورت مشخص نتایج زیر استخراج گردید:

۱- حکمت در تشریح احکام به منزله امری مسلم و محقق در سیاست جنایی اسلام تلقی می‌شود. آنگاه که معتقد به حکمت خداوند باشیم، کلیه احکام غیرعبادی مبتنی بر حکمت‌های نامکشوف بر خرد انسان هستند؛ چه آنکه کشف حسن و قبح دسته‌ای از امور فراتر از عقل انسانی است؛ به تعارض احکام الهی با حقوق بشری که زاییده عقل و علم قلیل انسانی است، نباید وقعی نهاد. آنچه برخاسته از حکمت بالغه است ولو بر ما نامفهوم باشد مطلقاً مقدم است و هر جا که شارع حکیم امری را مقدر نموده، امتنانی از سوی او بر بندگان جاهل به حقیقت اوامر صورت گرفته است.

۲- تأکید مکرر بر اجرای احکام و حدود الهی در قرآن کریم و تلقی شدن احکام به مثابه دین، نمی‌تواند با موقتی بودن احکام تحت هر استدلالی اعم از خصوصیت متصدی اجرا یا تاریخ‌مند بودن قرآن کریم قابل جمع باشد؛ چه آنکه مطابق قرآن کریم احکام و حدود الهی خود جزئی از اساس دین و نه فرعی بر آن هستند. با اثبات ملازمه دین با احکام یا حداقل پذیرش این مطلب که احکام قسمت مهمی از دین می‌باشند، یا باید از مصلحت سنجی مبتنی بر انظار سازمان‌های بین‌المللی و غیرمسلمانان دست کشید یا دست کم در این سنجش هزینه از دست رفته دست کشیدن از احکام را هم محاسبه نمود. توقف اجرای حدود با مبنای مانع شدن از وهن اسلام ضمن آنکه مانع استیفای منافع بی‌شمار از حکم شارع حکیم است هیچ حد یقف و نقطه پایانی را هم نمی‌توان برای مدت زمان توقف متصور شد؛ چه آنکه شکاف و بعد فرهنگی جوامع غیرمسلمان با دستورات اسلام در حال افزایش است.

۳- حدود و احکام الهی برای ذات موضوع جعل شده است. پرسش‌ها، اعمال و گفتارهای دوران نزول که در قرآن بازتاب یافته‌اند یا آیاتی ناظر به آن‌ها نازل شده‌اند، از سنخ اموری هستند که کمابیش گریبان گیر هر جامعه‌ای با فرهنگ‌های متفاوت و در زمان‌ها و مکان‌های مختلف‌اند. لذا احکام را باید چیزی بیش از

احکام مربوط به واقعیت عصر نزول وحی در سرزمین حجاز تلقی کرد؛ از این روی این احکام ابدی است که می‌تواند مصالح مفروض دائمی واقعی غیرقابل تغییر را تأمین نماید. بنابراین شمول مقتضیات توحید بر تمام جوانب زندگی آن‌گونه که در زمان صدور احکام جاری بوده در کلیه زمان‌ها نیز باید جاری و ساری باشد؛ لذا به اقتضای توحید باید همه جوانب و آثار اجرای احکام را پذیرفت.

۴- تطهیر نفس مجرم مبنای دیگری است که در راستای فرازمانی بودن احکام و حدود الهی ذیل مبحث فلسفه مجازات قابل طرح و تبیین است؛ چه آنکه تفاوت اساسی نظام کیفری اسلام با تمام نظام‌های کیفری در جنبه معنوی و کارکرد فرا دنیایی مجازات‌ها است. آنگاه که شارع متعال مجازاتی را تعیین نموده به این جنبه نیز نظر داشته است و ای بسا مجازات‌های مبدل حدود این کارکرد را تأمین نکند.

۵- تبیین جزئیات در آیات مربوط به حدود و عدم تصریح به ویژگی متصدی اجرا می‌تواند دلیلی باشد بر عدم شرطیت عصمت برای اجرای حدود الهی.

۶- نسخ احکام موقت قرآن می‌تواند به‌عنوان مؤیدی بر فرازمانی بودن احکام و حدود الهی که توسط شارع نسخ نگردیده است، نگریسته شود؛ چه آنکه محرز می‌شود احکامی را که شارع متعال اراده بر موقتی بودن آن‌ها داشته است مورد نسخ قرار داده و این نسخ صرفاً توسط شارع باید صورت بگیرد. تصریح قرآن کریم به احکام مختص به پیامبر و تفکیک آن از سایر احکام مؤید دیگری بر اجرای فرازمانی حدود الهی است زیرا اگر حدود نیز اختصاص به مردم و مؤمنان صدر اسلام داشت خداوند متعال همچون این موارد که مشمول حکم را مشخص نموده دایره افراد موضوع و مشمول حکم را تعیین می‌نمود.

۷- نكوهش اهل كتاب به‌ویژه یهود به جهت عدم اجرای احکام کتب آسمانی‌شان، دلیلی هشدار بر اجرای احکام و پرهیز از هرگونه دلیل تراشی برای صرف نظر نمودن از اجرای احکام و حدود الهی و مهجور نمودن عملی قرآن است.

آخر سخن اینکه تشخیص احکام موقت، معیار مصلحت و ضوابط تقیید، با روش‌شناسی خاص اجتهادی ممکن است، نه با ملاک قرار دادن تمدن غرب و تمسک به تحولات تاریخی که در شرایط ویژه دنیای غرب رخ می‌دهد.

یادداشت‌ها

۱. در این راستا گفته می‌شود: «حقوق بشر یکی از نمادهای سیره عقلا در عصر ماست. نسبت سیره عقلائی صدر اسلام با سیره عقلائی عصر ما عموم و خصوص من وجه است. آن دسته از احکام عقلائی عصر نزول که امروز عقلائی محسوب نمی‌شوند و با حقوق بشر مخالفت دارند یقیناً از احکام موقت شرعی محسوب می‌شده‌اند که دوران اعتبار آن‌ها به سر آمده است» (کدیور، ۱۳۸۶، ص. ۱۵۰).
۲. میرزای قمی نیز از کسانی هستند که در مسئله توقف کرده است وی در این باره می‌نویسد: «حقیر در جواز اجرای حدود در زمان غیبت، توقف و تأهل دارم. بلی، حاکم شرع این جماعت را تعزیر می‌کند به هر چه صلاح داند و آن‌هم وظیفه حاکم شرع است» (قمی، ۱۳۷۱، ص. ۳۹۴).
۳. هرمنوتیک، اهتمام خود را بر ارتباط میان مفسر و نص، معطوف می‌دارد.
۴. «وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ» (شوری / آیه ۱۰).
۵. یکی از نویسندگان مشهور عرب به اسم نجم الدین طوفی که از قائلین امکان تعارض میان نصوص و مصالح به شمار می‌رود، در کتاب خود نوشته است: «به‌طور کلی هیچ آیه‌ای از کتاب خداوند متعال نیست مگر اینکه مشتمل بر حکمت یا مصالحی باشد». سپس بیان می‌کند که شأن و رتبه سنت همانند شأن قرآن کریم است زیرا «سنت، مبین قرآن است و آن‌گونه که گفته شد هر آیه از قرآن کریم، در بردارنده مصلحتی است و مبین نیز مطابق مبین، خواهد بود» (ر.ک: طوفی، ۱۹۷۸م، ص. ۱۰۲).
۶. و چون طالوت با لشکریان [خود] بیرون شد گفت خداوند شما را به و سیله رودخانه‌ای خواهد آزمود پس هر کس از آن بنوشد از [پیروان] من نیست و هر کس از آن نخورد قطعاً او از [پیروان] من است مگر کسی که با دستش کفی برگیرد پس [هم‌گی] جز اندکی از آن‌ها از آن نوشیدند و هنگامی که [طالوت] با کسانی که همراه وی ای‌هان آورده بودند از آن [نهر] گذشتند گفتند امروز ما را یارای [مقابله با] جالوت و سپاهیانست کسانی که به دیدار خداوند یقین داشتند گفتند بسا گروهی اندک که بر گروهی بسیار به اذن خدا پیروز شدند و خداوند با شکیبایان است.

۷. و به سوی [قوم] ثمود صالح برادرشان را [فرستادیم] گفت ای قوم من خدا را بپرستید برای شما معبودی جز او نیست در حقیقت برای شما از جانب پروردگارتان دلیلی آشکار آمده است این ماده شتر خدا برای شماست که پدیده‌ای شگرف است پس آن را بگذارید تا در زمین خدا بخورد و گزندی به او نرسانید تا [مبادا] شما را عذابی دردناک فرو گیرد.

۸. اصرار مجرمان بر اقرار و تقاضای ایشان از پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) برای اعمال مجازات و تطهیرشان از گناه دلالت مستقیمی بر همین معنا دارد. روایت زیر مشهور به روایت ماعز که در میان فریقین مطرح شده است، یک نمونه از این روایات است: ماعز بن مالک نزد پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) آمد و گفت: ای پیامبر خدا من زنا کرده‌ام! حضرت از او روی گرداند. ماعز از طرف راست پیامبر آمد و گفت من زنا کرده‌ام و چهار بار این حرف را تکرار کرد. پیامبر به او فرمود آیا دیوانه‌ای؟ گفت: نه ای پیامبر خدا. فرمود: آیا محصنی؟ گفت آری. پیامبر فرمودند: ببرید و رجمش کنید (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۷، ص. ۲۶۵).

۹. «اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ» (اعراف / آیه ۳) و «وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أَنْزَلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ مِّن قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بُغْتَةً وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ» (زمر / آیه ۳۹).

۱۰. «إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا» (نساء / آیه ۱۰۵) و «سُورَةٌ أَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَأَنْزَلْنَا فِيهَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لَّعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ» (نور / آیه ۱).
 ۱۱. «فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيَسْأَلُوكَ تَسْلِيمًا» (نساء / آیه ۶۵).

۱۲. «إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» (نور / آیه ۵۱).

۱۳. «أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ وَمَا أَنْزَلَ مِن قَبْلِكَ يَرِيدُونَ أَنْ يَتَّحَكَّمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا» (نساء / آیه ۶۰).
 ۱۴. «الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ» (نساء / آیه ۲).

۱۵. «وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ» (مائده، ۴۴)، «وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ» (مائده، ۴۵) و «وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ» (مائده / آیه ۴۷).
۱۶. مراد از نسخ رفع حکم و تشریح پیشین که در ظاهر اقتصای دوام را دارد بهو سیله حکم بعدی است به طوری که جمع دو حکم ممکن نباشد (فاکر میبیدی، ۱۳۹۰، ص. ۶۰).
۱۷. «وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا» (اسراء / آیه ۷۹).
۱۸. «تُرْجَىٰ مِنْ تَشَاءَ مِنْهُنَّ وَتَوَوَّىٰ إِلَيْكَ مِنْ تَشَاءَ» (احزاب / آیه ۵۱).
۱۹. «وَأَمْرًا مَوْمِنَةً إِن وَهَبْتَ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا» (احزاب / آیه ۵۰).
۲۰. «يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا» (احزاب / آیه ۳۰).
۲۱. «وَكُنْتُمْ لَهُ فِي الْأَلْوَابِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ» (اعراف / آیه ۱۴۵).
۲۲. «وَكَيْفَ يَحْكُمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرَةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ» (مائده / آیه ۴۳).
۲۳. «تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا» (انعام / آیه ۹۱).
۲۴. «وَلِيَحْكُمَ أَهْلَ الْأَنْجِيلِ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ» (مائده / آیه ۴۷).

کتابنامه

قرآن کریم.

ابو زید، نصر حامد (۱۳۸۳). نقد الخطاب الدینی (حسن یوسفی / شکوری و محمد جواهر کلام، مترجمان). بی جا: یادآوران.

ابو زید، نصر حامد (۲۰۰۴م). دوائر الخوف (قراءة فی خطاب المرأة). بی جا: مرکز الثقافی العربی.

جابری، محمد عابد (۱۹۹۶م). الدین والدولة وتطبیق الشریعة. بیروت: منشورات مرکز دراسات الوحدة العربیة.

الجزیری، عبدالرحمن (۱۴۱۹ق). الفقه علی المذاهب الاربعی. بیروت: دار التراث العربی.
جوان جعفری، عبدالرضا و ساداتی، محمد جواد (۱۳۹۲). عظمت نهادین حدود و مواضع

- اجرای آن؛ تأملی فلسفی و جامعه‌شناختی. فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی، ۱۸ (۶۳)، صص. ۶۷-۹۲.
- خسرو شاهی، قدرت‌الله و دانش پژوه، مصطفی (۱۳۸۵). فلسفه حقوق. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
- شیدائیان، مهدی؛ و امیری، علی (۱۳۸۹). چالش برون‌فقهی اجرای حدود در عصر غیبت. مجله حقوق اسلامی، ۷ (۲۷)، صص. ۱۰۷-۱۳۷.
- صانعی، یوسف (۱۳۸۸). استفتائات قضائی. کلیات قضا. تهران: میزان.
- طوفی، عبدالوهاب (۱۹۷۸م). مصادر التشريع الإسلامی فیما لا نص فیہ. کویت: دار القلم.
- عوده، عبدالقادر (۱۴۰۵ق). التشريع الجنائی الإسلامی. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- غزالی، محمد بن محمد (۱۹۸۰م). المنحول من تعلیقات الأصول. دمشق: دار الفکر.
- فاکر میبدی، محمد (۱۳۹۰). بررسی نسخ و اقسام آن در آیات قرآن. مجله مطالعات تفهیری، ۲ (۷)، صص. ۳۳-۶۴.
- فیرحی، داوود (۱۳۹۱). فقه و سیاست در ایران معاصر. تهران: نی.
- قبله‌ای خویی، خلیل (۱۳۸۴). آیات الاحکام (حقوق مدنی و جزایی). تهران: سمت.
- قمی، میرزا ابوالقاسم (۱۳۷۱). جامع الشتات فی الأجوبه فی السؤالات. تهران: کیهان.
- قیاسی، جلال‌الدین؛ ساریخانی، عادل و خسروشاهی، قدرت‌الله (۱۳۹۱). مطالعه تطبیقی حقوق جزای عمومی (اسلام و حقوق جزای موضوعه). قم: انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- کاظم‌زاده، پروین (۱۳۹۲). نگاهی انتقادی بر رویکرد هرمنوتیکی نصر حامد ابوزید در تفهیر قرآن. مجله جستارهای فلسفه دین، ۲ (۴)، صص. ۸۱-۱۰۷.
- کدیور، محسن (۱۳۸۶). حق الناس (اسلام و حقوق بشر). تهران: انتشارات کویر.
- کلارکسون، سی.ام.وی. (۱۳۷۱). تحلیل مبانی حقوق جزا (حسین میر محمد صادقی، مترجم). تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی دانشگاه شهید بهشتی.
- کوشا، جعفر (۱۳۸۰). کارکردهای حقوق جزا. فصلنامه الهیات و حقوق دانشگاه رضوی (آموزه‌های حقوقی)، ۱ (۲)، صص. ۲۷-۳۴.
- گلی، جواد (۱۳۹۰). نقد و بررسی دیدگاه نصر حامد ابوزید در باره چیستی و حی قرآنی. فصلنامه معرفت کلامی، ۲ (۲)، صص. ۵۱-۷۸.
- محقق داماد، مصطفی (۱۳۸۶). قواعد فقه (بخش جزایی). تهران: انتشارات مرکز نشر علوم اسلامی.

معرفت، محمدهادی (۱۳۸۶). التمهید فی علوم القرآن. قسم: التمهید.
منتظری، حسین علی (۱۳۸۸). پاسخ به پرسش‌هایی پیرامون مجازات / سلامی و حقوق بشر.
تهران: گواهان.
واعظی، احمد (۱۳۸۹). نقد تقریر نصر حامد ابوزید از تاریخ‌مندی قرآن. مجله قرآن شناخت،
۳(۶)، ۴۱-۶۵.